

De identiteit van het vreemde: Fictie en non-fictie in het verhaal “Kapitein Christoffel” van László Székely

GÁBOR PUSZTAI

University of Debrecen

Debreceni Egyetem
Néderlandisztika Tanszék
H-4032 Debrecen
Egyetem tér 1
gpusztai@yahoo.com

Abstract. László Székely was a Hungarian writer and the spouse of Madelon Lulofs, a famous Dutch writer of the 1930's. After having come to Europe from the Dutch East Indies in 1930, the couple quickly lost their fortune after Székely invested it in his brother's uncertain business. This was one of the reasons why Lulofs and Székely started to write extensively. Although he did not become as successful as his wife, he still made a significant contribution to Dutch colonial literature. Next to his two novels (*Van oerwoud tot plantage* from 1935 and *Rimboe* from 1942), he published twenty short stories in several Hungarian newspapers and periodicals. All of his texts were born out of his experience on a plantation and they are all fine examples of a remarkable crossover between fiction and non-fiction, imagination and historical facts. This also refers to one of his first short stories about an officer in the Atjeh war, captain Christoffel. Christoffel, once a celebrated hero decorated with several medals, is nowadays referred to as a cruel, merciless butcher and a disgrace to the colonial history. In this article, identity is analysed from a postcolonial perspective. Firstly, closer attention is paid to the identity of the text itself, its genre. Does it belong to the category 'fiction' or 'non-fiction'? Secondly, the changing character of the categories 'strange' and 'familiar' as presented in Székely's short story will be analysed.

Keywords: colonialism; postcolonial literature; deconstruction; László Székely; non-fiction

1. Inleiding

László Székely is een Hongaarse auteur en echtgenoot van de roemruchte schrijfster uit de jaren dertig Madelon Lulofs. In 1930 keerde dit echtpaar terug uit Indië naar Europa, waar ze al snel hun meegebrachte kapitaaltje verloren, omdat Székely het in een twijfelachtige onderneming van zijn broer investeerde. Dat was mede de reden dat zowel Madelon Lulofs als ook László Székely intensief begonnen te schrijven (Pusztai 1995: 201). Als schrijver had hij weliswaar niet zo veel succes als zijn echtgenote, maar met zijn werk heeft hij toch een bijdrage geleverd aan de Nederlandse koloniale literatuur. Naast zijn twee romans (*Van oerwoud tot plantage* uit 1935 en *Rimboe* uit 1942) schreef hij twintig verhalen in verschillende Hongaarse kranten en tijdschriften.¹ Zijn teksten werden allemaal geboren uit zijn ervaringen in de tropen en ze zijn ook allemaal een merkwaardige kruising tussen fictie en non-fictie, verbeelding en historische feiten. Dit geldt ook voor een van zijn eerste verhalen dat over kapitein Christoffel gaat, een officier van de Atjeh-oorlog. Christoffel werd ooit als held gevierd (Zwitzer & Heshusius 1977: 55) en met talloze onderscheidingen gedecoreerd (Miles 1931: 182).² Nu is hij een schandvlek in de koloniale geschiedenis en geldt als wrede, meedogenloze slachter (Jong 1999: 339). In dit artikel onderzoek ik met een postkoloniale blik het fenomeen identiteit op twee niveaus. Eerst zal ik de identiteit van de tekst zelf onder de loep nemen. Wat is het genre van de tekst, is het überhaupt fictie of non-fictie? Vervolgens zal ik onderzoeken hoe de identiteit van vreemd en eigen in het verhaal van Székely verandert.

2. Fictie of non-fictie

Als eerste stap wil ik proberen de tekst te ‘identificeren’ in zoverre dat dat überhaupt mogelijk is. Behoort deze tot fictie of non-fictie? Hierbij maak ik gebruik van het oppositiepaar fictie-non-fictie en onderzoek ik in hoeverre het omkeerbaar is. Verandert het karakter van de tekst in de loop van de tijd, in een andere context? Dit proces kan het beste beschreven worden met de postmoderne termen iterabiliteit³ (een herhaaldelijke omkering van de polen in het oppositiepaar) (Derrida 1994: 185-190), disseminatie (door de iterabiliteit wordt de betekenis van de polen van het oppositiepaar verschoven, uitgesteld,

¹ Een selectie van deze verhalen werd in het Nederlands vertaald en in 2007 door het KITLV uitgegeven onder de titel *Dit altijd alleen zijn*.

² Met zijn onderscheidingen gold hij als een van de meest gedecoreerde officieren van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger onder zijn ranggenoten.

³ Zie ook: Zima (1994: 55).

in twijfel getrokken) (Zima 1994: 56) en *différance* (wat noch een woord, noch een begrip is, betekent een dynamisch, oneindig spel van de polen, de iterabiliteit en de disseminatie in continue beweging, waarbij niet alleen het verschil tussen de polen zichtbaar wordt, maar ook de verschuiving van de betekenis en de verschuiving van de beslissing naar een later tijdstip, naar de toekomst plaatsvindt) (Derrida 1999: 76-114).⁴

In *Pester Lloyd*, de gerenommeerde Duitstalige krant van Budapest, verscheen op 21 april 1931 op de titelpagina een verhaal van László Székely als feuilleton met de titel *Der Ungar: Kapitän Christoffel. Eine Begegnung im Urwald. Von Ladislaus Székely (Sumatra)*. Vanwege zijn feuilletonkarakter⁵ is de lezer eerder geneigd de tekst als fictie te lezen. In de volgende regels zal ik kort de inhoud van het verhaal weergeven.

De ik-verteller, een planter, zoekt op Sumatra een nieuwe betrekking en vindt een goed betaalde baan bij de Holland Sumatra Maatschappij. Tijdens het eerste gesprek met zijn nieuwe werkgever hoort hij dat hij naar de rimboe moet en zich daar moet melden bij zijn nieuwe baas: kapitein Christoffel. De ik-figuur schrikt zich te pletter bij het horen van de naam. Hij overweegt de baan toch maar niet te nemen, maar uiteindelijk wordt hij door het royale salaris overtuigd. Hierna volgt een korte uiteenzetting over Christoffel en zijn rol in de Atjeh-oorlog als meedogenloze soldaat van het koloniale leger. De ik-persoon ontmoet na een vermoeiende reis de kapitein en zijn trouwe kompaan (een voormalige soldaat die onder Christoffel diende) in een kampong in de rimboe. Christoffel blijkt in het verhaal een teruggetrokken, stille en bescheiden man te zijn, een vrome christen die voor zijn slechte daden tijdens de oorlog vrijwillig in het oerwoud met gebed en zelfkastijding boete wil doen. Als de ik-figuur over zijn rol in de Atjehoorlog begint, bestempelt Christoffel zelf de gruwelverhalen die gewoonlijk over hem de ronde deden in de kolonie voor een groot deel als fantasie. Na enkele dagen wordt de ik-persoon erg ziek en hij moet terugkeren naar de stad omdat hij alleen daar behandeld kan worden. Hij neemt afscheid van Christoffel, die "de kapitein" genoemd wordt, en diens oude strijdmakker, die eenvoudig "de ouwe" wordt genoemd. Wanneer de boot van de oever verwijderd is, roept de ouwe in het Hongaars: "Vaarwel, mijn zoon!" (Székely 1931). De ik-figuur is hierover verbaasd, maar kan niet meer terug. Ze wisselen nog enkele woorden in het Hongaars en dan nemen ze voorgoed afscheid van elkaar. Het verhaal eindigt met de woorden: "Die Kunde von der Bekehrung Christoffels war bereits

⁴ Zie hiervoor ook: Pusztai (2007: 75-81).

⁵ Oorspronkelijk waren feuilletons losse blaadjes als bijlage in een nieuwsblad. Nu betekent het een vervolgverhaal in de krant of weekblad. Zie hiervoor: Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal (2005).

auf der ganzen Insel verbreitet. Er lebt heute noch und ist bemüht, seine Sünden durch Kasteiung und Bußübungen zu sühnen" (Székely 1931).⁶

Er bestaat enige verwarring aan het einde. De lezer weet niet meer wie de Hongaar is. Was het de Atjeh-veteraan met zijn twijfelachtige verdiensten, althans volgens de titel van het verhaal, een Hongaar? Of was het diens metgezel, "de ouwe"? Met hem heeft de ik-figuur bij zijn afscheid immers Hongaars gesproken en niet met de kapitein. Is dit ietwat warrige verhaal gebaseerd op feiten en persoonlijke ervaring (dus non-fictie) of heeft dit Székely zomaar verzonnen (dus fictie)?

Op deze vraag biedt ons de tweede (Hongaarse) versie van het verhaal een mogelijk antwoord. Die verscheen twee jaar na de Duitse versie in het aardrijkskundige vaktijdschrift *Földgömb* [Aardbol] (Székely 1933: 21-24). De tweede versie van het verhaal verschilt in twee wezenlijke aspecten van de eerste, Duitstalige versie. Ten eerste ontbreekt in de titel deze keer de verwijzing naar de nationaliteit van Christoffel. Hier wordt dus niet meer gesuggereerd dat de kapitein Hongaars was en daardoor werd ook de verwarring rond zijn persoon aan het einde van het verhaal overboord gegooid. Terecht overigens, omdat Christoffel van oorsprong Zwitser was.⁷ Ten tweede wordt hier het karakter van de tekst duidelijk verschoven. Het fictiekarakter van het verhaal als feuilleton in *Pester Lloyd* wordt in het aardrijkskundige vaktijdschrift *Földgömb*, in een geheel andere context geplaatst. Men was bij dat tijdschrift, als het officiële orgaan van de Hongaarse Maatschappij van Aardrijkskunde, niet op fictie gesteld. Men verzamelde aardrijkskundige feitenkennis, het liefst uit eerste hand. De redactie was zeker niet geïnteresseerd in verhalen die aan fantasie van een schrijver waren ontsprongen. Het verhaal van Székely werd als non-fictie gepresenteerd. De tekst ondergaat dus een genreverandering van fictie naar non-fictie. Dit wordt bereikt door de herhaling van de tekst in een ander context. De hoofdtekst van de Hongaarse versie is een precieze vertaling van de Duitse tekst. *Kapitein Christoffel* wordt door de lezer in de tweede versie als non-fictie gelezen omdat het verhaal in een nieuwe context wordt herhaald, wat een non-fictie karakter impliceert. Deze omkering van het oppositiepaar wordt iterabiliteit genoemd. Als dit zo is, dan moet de tekst in *Földgömb* op feiten berusten. Laten we de tekst onder de loep nemen en proberen te achterhalen of deze inderdaad non-fictie is.

⁶ "De bekering van kapitein Christoffel was op het hele eiland bekend. Hij leeft vandaag nog en doet moeite om zijn zonden door kastijding en boete doen te minderen" [mijn vertaling - G.P.] (Székely 1931).

⁷ Hans Christoffel, de zoon van Johan Christoffel en Khaterina Battaglia werd op 13 september 1865 te Rothenbrunnen, in Zwitserland geboren. Hij nam, toen hij twintig jaar oud was, in 1886 als vrijwilliger dienst bij het KNIL en op 7 maart 1886 vertrok hij aan bord van de *Drenthe* uit Rotterdam naar Batavia (Stamboek van KNIL officieren 2.13.07. 641-125).

De historische Christoffel nam als twintigjarige vrijwillig dienst als soldaat in het KNIL⁸ en maakte er carrière.⁹ Hij streed op verschillende plekken van de archipel.¹⁰ Na hevige veldslagen en meerdere verwondingen vertrok hij in 1905 met verlof naar Nederland, waar hij werd genaturaliseerd als Nederlander.¹¹ Juist in deze tijd waren de Atjehers op meerdere fronten in de betere positie en het koloniale bestuur vond een sterke en onmiddellijke ingreep noodzakelijk (Zentgraaff 1938: 104). Christoffel werd er in 1907 mee belast de commandant van een nieuwe eenheid te worden. Hij mocht zijn troepen zelf samenstellen uit Ambonese, Menadonese en Javaanse veteranen (Veer 1969: 266). Wat vooral telde was gevechtservaring en een persoonlijke motivatie om naar het slagveld terug te keren (Zentgraaff 1938: 104). H.C. Zentgraaff, oud-onderofficier en Atjeh-veteraan, later journalist, bekend van zijn rechtse uitspraken, schreef over de eenheid van Christoffel het volgende:

Op deze wijze stelde Christoffel zijn colonne samen, en hij gaf ze, naast de bloedvingers op den kraag van hun jas, die alle maréchaussées hadden, nog een apart distinctief: een rooden zakdoek welken zij zich om den hals knoopten, ten teken dat zij een ziertje bloederiger zouden optreden dan de 'maréchaussée-biasa,' de gewone. Het werd eene divisie van twaalf brigades, en zij kregen den bijnaam van 'colonne-matjan': de tijger-colonne. (Zentgraaff 1938: 109)

In 1907 kreeg de kapitein de opdracht het verzet in Keureuto en omgeving te breken (Veer 1969: 265). Deze opdracht heeft Christoffel stelselmatig en met uiterste wreedheid uitgevoerd. De nieuwbakken kapitein moest het in vijandelijk gebied tegen moedige guerrillastrijders opnemen die de steun van de plaatselijke bevolking hadden. Christoffel had eigenaardige methodes om het verzet van de Atjeh-strijders te breken. Voor sommige brigadecommandanten, die natuurlijk wel wat gewend waren, werd het te erg en ze verzochten om terugplaatsing naar

⁸ Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger.

⁹ In 1887 is hij al korporaal. Het bevalt hem duidelijk in het leger want in 1892 tekent hij bij voor twee jaar en vertrekt naar Atjeh. In 1893 is hij al sergeant-majoor, in 1896 adjunct onderofficier en vanaf 27 juni 1897 onderluitenant. Op 30 juni 1902 wordt hij tot marechaussee - luitenant benoemd "vanwege buitengewone moed, trouw, energie" (zie Stamboek van KNIL officieren 2.13.07. 641-125). In 1901 wordt hij benoemd tot Ridder der 4de klasse van de Militaire Willems Orde en ook in dat jaar wordt hij eervol vermeld. In februari 1905 krijgt hij een belangrijke leidende functie, hij wordt belast met de uitoefening van het civiel gezag te Poeroek Tjahoe. Vier maanden later, in juni 1905, wordt hij buitengewoon bevorderd tot luitenant en nog in dat jaar wordt hij ridder der 3de klasse Militaire Willems Orde. Tijdens zijn dienst op Celebes, op 12 januari 1907, wordt Christoffel buitengewoon bevorderd tot kapitein. Op 5 december 1908 wordt hij benoemd tot Ridder van den Nederlandse Leeuw en twee weken later, op 28 december 1908 krijgt hij een eresabel. Naast de genoemde onderscheidingen krijgt Christoffel zes keer een ereteken voor belangrijke krijgsdiensten (Stamboek van KNIL officieren 2.13.07. 641-125).

¹⁰ Atjeh, Celebes, Timor, Midden-Sumatra.

¹¹ Op 11 augustus vertrok hij met *Koning Willem III* naar Nederland. Tijdens zijn verlof, op 7 juli 1906 kreeg hij het Nederlandse staatsburgerschap (Stamboek van KNIL officieren 2.13.07. 641-125).

de gewone marechaussee (Zentgraaff 1938: 109). In *Generaal Swart, de Pacificator van Atjeh* schrijft kolonel M. H. Du Croo:

Christoffel kreeg onder meer opdracht een einde te maken aan het voortdurend opbreken van de Atjehtram. Hij deed dit op de volgende wijze. 's Nachts controleerde hij in de kampongs de huizen langs de spoorbaan. De huizen, waar de bewoner afwezig was, kreeg een kruis – de afwezige was zeer waarschijnlijk 'aan het opbreken.' Den volgenden dag werd die man, als regel heel vroeg en ook als regel zwaar bemodderd vanwege de opbrekerij, aangehouden, hij moest zich verantwoorden en klopte die verantwoording niet dan volgde parate executie. De 'colonne matjan' met de roode halsdoeken en met de zichzelf verleende bijnaam 'marechaussee betoel' (echte marechaussee) verwierf zich weinig sympathie bij de andere divisies en haar commandanten. (Croo 1943: 87, voetnoot 2)

Christoffels manier van oorlogsvoering was inderdaad buitengewoon wreed en meedogenloos. Zijn beruchtste daad tijdens de Atjeh-oorlog was de vervolging van en de moord op de laatste Batak koning Si Singamangaraja.¹² De methodes van de kapitein waren zelfs zo erg dat de soldaten die in de "colonne-matjan" dienden, na hun diensttijd met niemand over die gebeurtenissen wilden praten (Zentgraaff 1938: 109).

In het verhaal van Székely zien we inderdaad de karakterisering van deze houwdegen van het KNIL in notendop. Dit beantwoordt aan de verwachtingen van de lezer, die een tekst leest in een non-fictie context. Ook het verdere leven van de kapitein schijnt deze vooronderstelling te bevestigen. Christoffel deed in het leger wat van hem verwacht werd en toen hij niet meer nodig was, werd voor de "colonne-matjan" een andere commandant benoemd. Hierna kreeg de gevreesde eenheid geleidelijk aan het karakter van een gewone marechaussee divisie, zonder rode halsdoeken (Zentgraaff 1938: 109). Na 23 jaar dienst bij het KNIL had Christoffel geen zin meer in het leger. Hij was ziek, vroeg verlof aan en op 1 februari 1909 vertrok hij naar Europa met het *Oranje*. In Antwerpen leerde hij Adolphina Anna Maria Marta van Rijswijk kennen die zestien jaar jonger was dan hijzelf. Het paar (Christoffel was 44, zijn aanstaande vrouw 28 jaar oud) trouwde op 29 april 1909 in Antwerpen. Christoffel had nu nog minder haast om naar Java terug te keren. Na herhaaldelijke verlengingen van zijn verlof zette hij op 25 september 1910 voet aan wal in Indië en vroeg onmiddellijk ontslag uit de militaire dienst. Op 2 november 1910 werd hij op eigen verzoek wegens volmaakte diensttijd eervol en met behoud van recht op pensioen uit H.M.

¹² Hierover zie het rapport van luitenant der Marechaussee Van Temmen (1929: 69-76). Met dank aan Adrienne Zuiderweg (UvA) voor deze informatie. Zie verder ook Harm Stevens (2008: 365-374). Met dank aan Harm Stevens voor zijn vriendelijke hulp.

militaire dienst ontslagen.¹³ Christoffel wilde Indië niet verlaten en vestigde zich met zijn vrouw op Java, in Meester Cornelis, waar ze tot 1925 woonden.¹⁴

Natuurlijk rijst de vraag hoe dit feit (Christoffel teert op zijn royale pensioen met zijn jonge vrouw in Meester Cornelis) gerijmd kan worden met het beeld van de kapitein in het verhaal van Székely. Daar doet de Zwitser in de rimboe met een oude strijdmakker aan bidden en zelfkastijding. Is de tekst dan toch geen non-fictie? De twijfel van de lezer draait het oppositiepaar om. De beweging fictie-non-fictie duurt echter voort. Volgens het adresboek van Kleian uit 1926 woonde de gepensioneerde kapitein in Medan aan de oostkust van Sumatra en was werkzaam bij de Handelsvereniging Amsterdam (Kleian 1926). Het ging niet om een baantje op korte termijn. Christoffel was als employé zeker vier jaar in dienst van de handelsvereniging in Medan. In 1930 (het jaar wanneer de Hongaarse schrijver met zijn gezin naar Europa vertrekt) is hij in het adresboek niet meer te vinden. Székely kan hem dus in de tweede helft van de jaren twintig, toen zowel hij als ook Christoffel in Deli werkten, in principe ontmoet hebben. Deze spoor van twijfel schuift de tekst weer in de richting van non-fictie.

Door het herhaaldelijke heen en weer schuiven van de tekst tussen fictie en non-fictie in een nieuwe context, door het steeds opnieuw omkeren van de oppositie verschuift de betekenis van fictie en non-fictie. De grens tussen de twee polen wordt vager, vloeiender, ongrijpbaarder (disseminatie). Er wordt voortdurend getwijfeld aan de 'ware' identiteit van de tekst. Dit dynamische spel trekt de betekenis van fictie en non-fictie in twijfel (*différance*). Het verschil tussen fictie en non-fictie wordt *in* het verhaal *Kapitein Christoffel* onbelangrijk. De twee polen blijven toch met elkaar verbonden, bepalen en bestrijden elkaar en zijn in een continue beweging. Een strakke grens tussen fictie en non-fictie te trekken heeft ook daarom geen zin, omdat de analyse van de tekst (zij het fictie of non-fictie) volgens gelijksoortige 'methodes' kan worden uitgevoerd (Culler 2002: 32-33). De identiteit van het verhaal is dus haast onmogelijk te bepalen. Maar maakt de identiteit *van* kapitein Christoffel *in* de tekst net zo een dynamisch spel door als het oppositiepaar fictie-non-fictie?

¹³ Christoffel werd een pensioen van f 2000,- per jaar toegekend, een fors bedrag. Als oud militair van het KNIL (zonder enige opleiding) was zijn pensioen in vergelijking met andere dienaren van de kroon behoorlijk hoog te noemen. In deze tijd lag het salaris van een hoogopgeleide ambtenaar ver onder het bedrag van f 2000,- per jaar. Ter vergelijking: het jaarsalaris van dr. C.M.L. Popta, de conservator van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, een hoog opgeleide werkracht dus, was in 1911 f 1.500,- per jaar. K.W. Dammerman, ook conservator van hetzelfde museum kreeg in 1909 f 1.200,- salaris per jaar. Zie hiervoor: Bolthuis (1995: 82, 92). Ook in andere opzichten was het pensioen van Christoffel hoog. Een botermaker in een zuivelfabriek uit Oosterwolde verdiende in 1909 f 7,- per week, dus f 364,- per jaar, de directeur van dezelfde fabriek in 1909 verdiende f 800,- per jaar (Zuivelhistorienederland 2007). Op 13 februari 1919 werd het pensioen van Christoffel verhoogd tot f 2.400,- per jaar (Stamboek van KNIL officieren 2.13.07. 641-125).

¹⁴ Zie hiervoor de *Adresboeken van geheel Nederlands-Indië van Kleian tussen 1911 en 1925* (Kleian 1911).

3. Christoffels identiteit

In het koloniale discours is het vaste oppositiepaar vreemd-eigen de meest geaccentueerde tegenstelling (Bhabha 2002: 630). In de meeste gevallen wordt vreemd door de inheemsen, eigen door de Europeanen gerepresenteerd. Dit oppositiepaar is hiërarchisch gestructureerd, dit wil zeggen: blank, Europees eigen wordt positief, inheems, zwart (gekleurd) vreemd negatief gewaardeerd. Maar wie is vreemd in het verhaal *Kapitein Christoffel*?

In het verhaal is er een ik-verteller aan het woord. Hij is een blanke Hongaarse planter die een nieuwe betrekking zoekt. Hij is representant van 'het eigene' en definieert zich zelf door distantie van het inheemse vreemde. In de tekst is hierdoor het scheppen van *de* inheemse identiteit, het maken van een *inheems imago* duidelijk aanwezig.¹⁵ De Chinese boy is slaperig en loom, de inheemsen luieren voor hun huizen, het dorp van de inheemsen stinkt naar rotte vis en moerasgassen. De inheemse huizen van Labuan-Batu zijn vervallen en vuil. Deze beschrijving draagt een waardeoordeel in zich. Door de toekenning van louter negatieve eigenschappen aan het vreemde, distantieert zich de blanke ik-verteller, 'de eigen' van de inheemse vreemden. De eigen, de blanke ik-verteller wordt hierdoor uiteraard de tegenovergestelde van de inheemse vreemde. Hij is niet lui, niet slaperig, niet vuil en stinkt niet. Maar hoe is de identiteit van kapitein Christoffel? De ik-verteller presenteert een opsomming uit het collectieve blanke, koloniale geheugen over 'de held' van de Atjeh-oorlog:

Bei der Niederwerfung des Atjehaufstandes erwarb er sich unvergänglichen Ruhm durch seine Tapferkeit, seine Schlauheit, insbesondere durch seine erbarmungslose Grausamkeit. [...] Schonungslos und auf unritterlichste Art stellte er als Atjehi verkleidet, den eingeborenen Fürsten seine Fallen, entlockte er den unnahbaren und entschlossensten Führern der Aufständischen ihre größten Geheimnisse, um sie dann zu verraten und ihre Familien mit Frauen und Kindern auszurotten. (Székely 1931)¹⁶

De identiteit van de ander wordt bepaald door tegenstrijdige eigenschappen: bewondering en vrees, ontzag en verachting. Over Christoffel wordt door de ik-verteller zo een beeld geschetst. Hij is de gevierde, dappere held maar ook tegelijk de onbarmhartige, sluwe, gemene, onridderlijke soldaat, de bloedhond

¹⁵ Zie hiervoor: Said (2000: 46); Zie ook: Said (2002: 605).

¹⁶ "Tijdens de Atjeh-oorlog heeft hij zich door zijn moed, sluwheid en vooral door zijn gruwelijke gewelddadigheid een onuitwisbare bekendheid verschaft. [...] Hij verkleedde zich als Atjeher, en op deze onridderlijke en meedogenloze manier lokte hij de inheemse vorsten in de val, hij ontnam de belangrijkste geheimen van de onbereikbare en resolute opstandige vorsten om die later te verraden en hun gezin, vrouwen en kinderen te vermoorden" [mijn vertaling – G.P.] (Székely 1931).

van de kolonie, die de opstandelingen op geniepige manier in de val lokt en niet alleen hen, maar ook hun vrouwen en kinderen vermoordt.

Christoffel zou op basis van zijn 'heldenkarakter' een representant van het positieve, blanke 'eigen' moeten zijn. Hij is niet alleen blank en lid van het koloniale leger (de verdediger van de blanke eigen superioriteit tegenover de bruine vreemde inferioriteit), maar hij is de houwdegen van de koloniale macht. Hij is het dominante alfamannetje van het hiërarchische oppositiepaar vreemd-eigen. En nog meer: de blanke kracht die het inheemse vreemde in een fysieke confrontatie vernietigt en hierdoor zijn positie in de hiërarchie onbetwistbaar maakt. Maar de ik-verteller doet een inbreuk op het hiërarchische oppositiepaar. Hij maakt van het positieve 'eigen' (wat Christoffel volgens deze oppositionele koloniale logica zou moeten voorstellen) een schandvlek van de eigen-groep en veroordeelt hem. Hij is gewelddadig, meedogenloos, onridderlijk, en vermoordt vrouwen en kinderen. Christoffel wordt een gevreesde persona non grata (Székely 1931).¹⁷ Hij heeft het vuile werk gedaan dat volgens koloniale logica gedaan moest worden en daardoor zelf salonunfähig geworden. Men zou op dit punt kunnen stoppen en zeggen: dit is het verhaal van de beul van Atjeh waarbij de kolonisten ook baat bij hadden. De identiteit van Christoffel krijgt echter nog een andere wending in het verhaal.

Christoffel verliest zijn identiteit als blanke in het verhaal en wordt langzaam een inheemse. Vroeger had hij de inheemsen uitgeroeid en vermoord, waarvoor hij als soldaat meerdere keren werd geëerd, maar nu neemt hij geleidelijk inheemse gewoontes aan. Hij krijgt attributen die zijn voormalige vijand, de bruine vreemde, typeren en voor het blanke eigene vreemd zijn. Wanneer de ik-verteller in Labuan-Batu op zoek is naar de kapitein, wordt hij naar een huis verwezen dat "alleen voor inheemsen geschikt" was. In de tuin van het huis lag vuil "net als bij de inheemsen het gewoon was" (Székely 1931). De oude strijdmakker van de kapitein is ongeschoren, bruinverbrand (zijn huidskleur is dus niet meer blank), zijn bovenlichaam is bloot en hij draagt slechts een sarong, net als de inheemsen. In de woning waren er amper meubels, de oude en de kapitein gingen op de grond zitten, volgens de gewoonte van de inheemsen. De identiteit van de kapitein ondergaat dus een verandering. Van eigen verschuift hij naar vreemd. Deze beweging wordt weer gedempt, verschoven, omgekeerd door de beschrijving van het karakter van Christoffel. De ik-verteller beklemtoont dat de kapitein vanwege zijn zonden regelmatig bidt en met zelfkastijding zijn dagen doorbrengt. Als zij over de oorlogsmisdaden van de voormalige soldaat beginnen,

¹⁷ "Selbst die hartherzigsten Farmer erschauerten bei der Nennung seines Namens." In het Nederlands: "Ook de meest harde planters werden bang, toen ze zijn naam hoorden" [mijn vertaling - G.P.] (Székely 1931).

zegt Christoffel: "Was man über mich ausstreut, sind zumeist Ausgeburten der Phantasie. Es war Krieg und ich war Soldat, und was ich angestellt, das habe ich auf Befehl getan. Heute würde ich es nicht mehr tun" (Székely 1931).¹⁸ De identiteit van Christoffel in het verhaal ondergaat dus meerdere veranderingen. De ambivalentie van Christoffel betekent dat hij vreemd *en* eigen is, en dan toch weer niet. De twijfel van de lezer en het spel van de polen blijft voortduren. Het hiërarchische oppositiepaar vreemd-eigen wordt in de figuur steeds weer omgekeerd en hierdoor wordt de oppositionele structuur afgebroken. Of het verhaal over kapitein Christoffel in het verhaal *Kapitein Christoffel* fictie, halve fictie of non-fictie is, speelt in het spel van de polen minder een rol. Wat hier veel belangrijker is, is het spel van de polen – in de zin van Derrida (1999: 82) – van het oppositiepaar vreemd-eigen. De identiteit van Christoffel neemt geen vaste vorm aan. Het is de identiteit van het vreemde *en* ook van het eigene in een dynamisch spel. Het verhaal toont dat de polen (herhaaldelijk) omkeerbaar zijn, dat spel geen einde neemt en dat de koloniale hiërarchie dus inderdaad slechts fictie is – ook in de non-fictie.

Bibliografie

- Bhabha, Homi K. 2002. "A másik kérdése: sztereotípiá, diszkrimináció és a onializmus diszkurzusa" [De vraag van de ander: stereotiepe, discriminatie en het koloniale discours]. Red. Bókay Antal et al. 630-644.
- Bolthuis, L.B. 1995. *Rijksmuseum van Natuurlijke Historie 1820-1958*. Leiden: Nationaal Natuurhistorisch Museum. <<http://www.repository.naturalis.nl/document/98177>>.
- Bókay, A. et al., reds. 2002. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása* [Het ontstaan van postmoderne literatuurwetenschap]. Budapest: Osiris.
- Croo, M. H. du. 1943. *Generaal Swart Pacificator van Atjeh*. Maastricht: Leiter-Nypels.
- Culler, J. 2002. *Literaturtheorie*. Stuttgart: Reclam.
- Derrida, J. 1999. "Die Différance." *Postmoderne und Dekonstruktion*. Red. Peter Engelman. Stuttgart: Reclam.
- _____. 1994. "Utószó: egy vita etika felé" [Nawoord: naar een discussie van ethica]. *Helikon*. 185-190.
- Jong, J.J.P. de. 1999. *De waaier van het fortuin*. 2de oplage. Den Haag: SDU.
- Kleian, F. 1911. *Adresboek van geheel Nederlands-Indië jaargang 1911*. Batavia: Landsdrukkerij.
- _____. 1926. *Adresboek van geheel Nederlands-Indië jaargang 1926*. Weltevreden: A. Emmink.

¹⁸ "Wat men over mij vertelt, dat is meestal het product van de fantasie. Het was oorlog en ik was soldaat. Wat ik gedaan heb, deed ik op bevel. Tegenwoordig zou ik het niet meer doen" [mijn vertaling – G.P.] (Székely 1931).

- Miles. 1931. *Herinneringen uit den Van Heutsztijd en andere verhalen*. Deel 1. Bandoeng: Hoofdbestuur der Europeesche Onderofficiersvereniging "Ons aller belang" 182.
- Pusztai, G. 2007. *An der Grenze: Das Fremde und das Eigene*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.
- _____. 2006. "Op de grens van de genres." *Indische Letteren* 21.3 (sept.). 186-196.
- _____. 1998. "Egy hazánkfia a holland gyarmati irodalomtörténetben" [Een Hongaar in de Nederlandse koloniale literatuur]. *Debreceni Szemle* 2. 222-236.
- _____. 1995. "De onbekende László Székely." *Indische Letteren* 4 (dec.). 194-206.
- Pusztai, G., O. Praamstra. 1997. "Een 'lasterijk geschrijf.'" *Indische Letteren* 3 (sept.). 98-124.
- Pusztai, G., G. Termorshuizen, reds. 2007. *László Székely en István Radni: Dit altijd alleen zijn. Verhalen over het leven van planters en koelies in Deli, 1914-1930*. Leiden: KITLV Uitgeverij.
- Said, Edward. 2000. *Orientalismus* [Orientalisme]. Budapest: Európa.
- _____. 2002. "Bevezetés a posztkoloniális diskurzusba" [Inleiding in het poskoloniale discours]. Reds A. Bókay et al. 602-614.
- Stamboek van KNIL officieren 2.13.07. 641-125. Nationaal Archief Den Haag.
- Stevens, Harm. 2008. "Het zwaard, de doofpot en de kloekenluider: Geweld als verholde pijler van het Nederlandse kolonialisme." *De Gids* (mei). 365-374.
- Székely, L. 2007. *Dit altijd alleen zij*. Leiden: KITLV.
- _____. 1949. *Rimboe*. Amsterdam: Het wereldvenster.
- _____. 1935. *Van oerwoud tot plantage*. Amsterdam: Elsevier.
- _____. 1933. "Christofefl kapitány." *Földgömb* [Aardbol]. 21-24.
- _____. 1931. "Der Ungar: Kapitän Christoffel: Eine Begegnung im Urwald." *Pester Lloyd* 78.89. (21 april 1931).
- Temmen, van. 1929. "Gedood werden: Si Singa Maharadja, zijn beide zoons en een volgeling: Koning aller Bataks de dood ingejaagd." *Aanhangsel van het voorschrift voor de uitoefening van de politiek-politionele taak van het leger*. Weltevreden: Reproductiebedrijf Top. 69-76.
- Van Dale: Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*. 2005. 14de herziene uitgave. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Veer, P. van 't. 1969. *De Atjeh-oorlog*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Zentgraaff, H.C. 1938. *Atjeh*. Batavia: De Unie.
- Zima, Peter. 1994. *Die Dekonstruktion*. Tübingen: Francke Verlag.
- Zuivelhistorienederland. 2007. <http://www.zuivelhistorienederland.nl/_wp_pdf/1989_100-jr-zoh-versie_12-11-2007.pdf>.
- Zwitzer, H.L., C.A. Heshusius. 1977. *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.